

Тетяна ЧЕРЕП

*З саду —
дві стелюшки*

Тетяна ЧЕРЕП

*З саду —
дві стедюшні*

Художньо-документальна
повість, етюди

Київ • 2012

*«Із саду – дві стежини» –
це перший прозовий твір
молодої поетеси Тетяни Череп.
Він – не вигадка, а справжня історія,
яку свого часу пережили
близькі їй дорогі автору люди.*

Редактор
лауреат премії імені Павла Тичини
Дмитро Головка

Ілюстрації
народного художника України
Миколи Стратілата

Перші враження

Мені першому випала нагода познайомитися з повістю, адже створила її близька мені людина. Я був свідком написання твору, першим радником, ну і, звичайно ж, першим її читачем. Твір «зачіпає» з перших рядків. Сюжетом, а особливо стилем письма, живою народною мовою, незвичайними і непридуманими долями українських жінок, які у роки лихоліття не лише страждали, але й мріяли, шукали свого щастя, кохали, народжували дітей. Тому, коли приходив з роботи, відразу сідав до комп'ютера, аби простежити, як далі розгортаються події в творі.

Тетяна Череп – досвідчений журналіст, однак читаючи її повість, мене не полишали відчуття, що написана вона професійною письменницею. Це щось на зразок відчуттів справжності, природності, щирості, які виникають при спогляданні, скажімо, картин Катерини Білокур. Тому повість читається «на одному диханні».

Як активному редактору української Вікіпедії і директору українського відділення Фонду Вікімедія, мені було приємно, що окремі, приведені в кінці твору статті з цієї «народної енциклопедії», послуговували авторці своєрідним довідником, для відслідковування окремих хронологічних подій, особливо тих, які стосуються опису задіяних в розповіді населених пунктів. Тому запрошую читачів звернути на них увагу. Вони в кінці твору.

Юрій Пероганич

Слово автора

Галина і Надія (імена змінено) – головні героїні повісті, жили на Чернігівщині у селі Стара Басань (хутір Тимки) Бобрівського району. Їм судилося відчувати на собі немало випробувань: колективізація, голодні 32–33-ті роки, Друга світова війна... Життя не балувало обох сестер. Кожна з них випила свою чашу горя до дна.

Мені інколи здається, що жіноча доля передається у спадок. Бо інакше чому так багато схожого в тому, що пережили свого часу, приміром, моя бабуся, моя мама і потім вже я сама? Випадковість? Не вірю. Нічого в цьому житті не відбувається просто так. Але, коли знаєш, як за своє щастя боролися ті, чийм продовженням сьогодні є ти сама, то маєш в руках надійну зброю від всіх невдач – їх досвід, їх впевненість у власних силах і неймовірну любов до життя.

Дуже люблю приїздити на свою малу батьківщину. Моя мила матуся живе саме у тому будинку, де й відбувалися більшість описаних мною подій. Я ще добре пам'ятаю свою бабуся (у творі – Надія), і її старшу сестричку (Галя). Невтомні трударочки, добродушні, людяні, щиросердні.

Вони рідко коли згадували про те, що було, віддаючи себе до останку нам – дітям та внукам. Їхні стежки, колись вийшовши з одного квітучого саду, завжди стелилися близько одна до одної, навіть у найжорстокіші моменти. На кладовищі, неподалік дому, їх могилки теж поруч...

Ця повість довго визрівала в моїй душі. Пишучи її, ніби відчула на собі радості і біди кожної окремо героїнь. Впевнена, дана розповідь нікого не залишить до себе байдужим. Адже тут ідеться про справжнє і нерозділене кохання, стосунки батьків та дітей, відчай і розпуку, силу і волю, уміння пробачати і перемогати, бути попри все.

Життя кожного з нас (не важливо який то період і час) – окрема книга. Сьогодні я розкриваю сторінки з біографії своїх пращурів, завтра, можливо, мій син захоче описати те, що випало на мою долю. Тому маю ще в досталь часу, аби наповнити власну біографію цікавими фактами і добрими справами. Ось, прийде весна, і на місці старого саду, який давно вже віджив своє, вдома у селі закладу новий. Колись він також почне цвісти та плодоносити. Від нього, сподіваюсь, урізноміч прокладуть свої власні стежки вже мої нащадки.

ГАЛИНА

За вікном широ буяла весна. Садок, який Галина ще ніби недавно садила удвох із татусем, радував її душу першим п'янким буйноцвіттям. Цього року і вона цвіла разом з молодими яблуньками. Важко навіть сказати, хто з них насправді виглядав краще. Сімнадцятилітній красуні з русавою аж до колін косою рівних у селі не було. А ще ж і розумом Господь не обділив.

У перервах між роботою, якої вдома завжди вистачало, дівчина читала книжки. До цього змалку привчав старшу доньку батько. Грамотним був чоловіком, мав нахил до наук. Але доля так склалася, що замість того, аби вчитися, довелося в молодості працювати на пана Кринського. Тішився одним – тепер всі його нездійсненні прагнення та мрії втілить у життя доця Галочка. Ось ще трошки – і відвезе її до Києва в семінарію, щоб згодом повернулася додому вчителькою. Буде місцеvu дівчорозуму навчати. А він пишатиметься нею та дбатиме за те, аби й молодшій на цілих десять літ Надійці лад дати. Бо поки що від цього непосидючого дівчиська один клопіт та вереск у хаті.

По закінченню жнив Іван Лагурецький з дочкою зібралися до міста. Невисокий на зріст чоловік, мав міцний характер і залізну волю. Збити його з наміченого шляху не вдавалося нікому, хіба що непереборним обставинам. На Чернігівщину з Польщі потрапив він разом з батьками та двома старшими братами, які мусили служити в місцевого пана. Той взамін їх та ще двох інших сімей відправив польському хазяїну пару породистих мисливських собак.

Коли підріс – допомагав рідним. Зранку й допізна вони працювали, а вечорами мати, будучи освіченою, вчила грамоті й своїх дітей. «Колись ви станете вільними, – часто говорила. – Знання вам знадобляться, аби вибитися в люди». Та вирватися з села в Івана так і не вийшло, навіть коли отримав можливість працювати не на пана, а на самого себе. Вже власна на той час родина, діти міцно прив'язали молодого чоловіка до дому. Ставши батьком, він пообіцяв зробити все, аби вивчити власних донечок.

Зараз Іван бачив неприховану радість в очах Галини, та водночас читав німий докір на обличчі дружини. Стирала жінка подолом поношеної картатої спідниці рясні сльози від розлуки зі своїм пташам, але не проронила з вуст ні слова. У цьому домі завжди головним був господар. Сперечатися з ним не входило в її обов'язки. Тільки останньої миті кинулася до дитини, міцно притиснула до грудей і промовила: «Бережися, не піддавайся спокусам чужого життя, не дай нікому загубити себе...» Як передчувало біду материнське серце. Але дівчина тільки посміхалася на мамині слова.

Незвідане вабило і тривожило її. Незабаром навчатиметься у самому Києві. Іншим хутірським дівчатам таке й не снилося. От, правда, недалекий сусід Василько провести її не прийшов. А обіцяв же. Мабуть, розсердився, що нареченій навчатися здумалося, замість того, щоб його дружиною стати та за спільне господарство братися.

– Всі мої товариші на осінь одружуватися вирішили, а я що, буду тебе, як солдата чекати? – питав під час останньої зустрічі. – Сміються з мене, наче з дурня.

– Сміються, бо самі дурні, – втішала його Галина. – Потрібно мені це, Васильку. Ой, як потрібно!

– Не така ти, як інші. За це і люблю. Може ще подумаєш, останешся? Батько хату добудовує, господинею станеш... Нашо тобі у селі те учительство?

– Не умовляй даремно. Якщо я тобі справді подобаюся – чекатимеш. А коли ні, то хіба від долі утечеш? Буде все так, як треба тому бути...

Підводою доїхали до найближчої залізничної станції Марківці. Далі сіли на поїзд. Від остраху перед цим велетенським чудом, що вмів у себе відразу стільки людей паморочилося в голові. Дівчина була ладна повернутися назад, щоб нічого цього не бачити і не чути «регіт» паровоза. Та тепла батькова рука, доброзичливі посмішки сусідів по вагону зробили її сміливішою. Незчулася, як і до Києва доїхали. Велике місто відразу ніби вхопило її в оберемок. Із влаштуванням на навчання та батьківським від'їздом додому розпочиналося нове, самостійне Галинчине життя.

Якось відразу все давалось легко. У навчанні вона не була першою, але й задніх не пасла. Квартирувала в однієї вдови на Подолі, яка не тільки без чоловіка ще у Першу Світову залишилася, а й маленьку доцю тоді втратила. Тож до Галі поставилася, як до власної дитини.

– Це мені Бог тебе на схилі літ послав, – говорила. – А то ж все сама й сама. Часи нелегкі нині, що й казати. Містом чутки про голод з вуст у уста передаються, та будь яке лихо удвох нам ліпше буде переживати. А за селом не дуже сумуй. Звикнешся. Не всім вдається так легко вирватися з того пекла. А тобі, дивись, пощастило. От тільки одягнена ти геть недобре. Але це виправити можна. Я тобі таку сукню пошию, що всі найкращі кавалери Києва від тебе очей не відведуть.

– Мені не треба городських, – відповідала серйозно. – У мене свій є.

Та обнову від хазяйки незабаром Галина все таки отримала...

Минала друга Галинчина зима у цьому великому місті. До рідного села після навчання вирішила не повертатися. Вже мала невеликий підробіток, навчаючи граматиці двох сусідських діточок. Згодом почне десь в школі вчителювати. Звичайно ж, їй часто не вистачало батькової турботи, маминої ласки, Надійчиного щебетання. Та Галина поступово звикала жити без них, як і з думкою про те, що у неї більше немає тимківського Василя. Чубатий, широкоплечий, зав'язаний сільський парубок, який клявся у вірності на все життя, не так давно посвтав сусідську рудоволосу Парасю. Може це батьки змусили його таки привести у новозбудовану хату молоду дружину?

З «київським кавалером», якого звали Андрієм познайомилася завдяки «турботам» однієї з нових подруг. Та все бідкалася, що у такої гарнюні, як Галочка, до цих пір в місті нікого немає.

– Чудна ти, – примовляла до неї Василина. – Поки молода хапай удачу за хвіст. А то волосся в тебе довге, а розум короткий. Удома тільки в дівках засидітися можна. Всі амури прогавиш. Я тебе з одним товаришем познайомлю. Не кавалер, а цяця. Жаль тільки, що він мені пізно стрівся. Побачиш, умитися захочеш!

Що таке ті «амури» Галина достеменно не знала, але закохатися і справді умудрилася на першому ж побаченні. У парубка була солодка посмішка, а ще, що запам'яталося найбільше, – теплі, ніжні руки, якими він, ніби ненароком, встиг торкнутися її підборіддя, пощипати легенько за розчервонілі чи то від холоду, чи від

дівочого душевного каламбуру щічки, поправити спалу на плечі хустину... Вони були геть не такими зашкарбленими, мозолястими, несміливими, як у її колишнього сільського залицяльника. Хотілося відчутти ще хоч раз на собі цей незвичайний дотик. Домовившись за нову зустріч, ледь дочекалася закінчення занять, аби пірнути у снігову заметіль, з якої мав з'явитися Андрій. І він прийшов.

Того вечора їх вуста вперше злилися у поцілунку. В голові запаморочилося. Задихала часто, глибоко.

– Ти що, ніким не цілована? – засміявся парубок, розстібаючи верхній гудзик нової куртки.

– Та, – тільки махнула рукою.

– Виходить не розмотана цукерочка мені трапилася. Ну, то я тебе першим і надкушу.

– Надкусиш? – перепитала Галинка, не зовсім розуміючи дивну мову юнака. – Як це?

– А так, з насолодою. Та зараз гайда по домівках. У мене на сьогодні ще справи є. Не хвилюйся, незабаром знову стрінемося, – і зник у сніговиці.

Про те, які справи пізнього вечора могли бути в Андрія, дівчина не знала. Переймалася зовсім іншим. Відчувала, що робить щось не те. У селі таких доступних дівчат негарними словами називали. На них не одружувалися. Але ж вона не в селі. Ніхто тут, в цьому великому місті, їх не знає, ніхто із рідних не побачить, а значить і не осудить. До того ж, все не просто так. Вона широко любить цього хлопця. У нього добрі очі. Такі очі нікому не можуть заподіяти лиха. А як він її цілував! За один такий цілунок можна душу віддати. Господи, як їй зараз добре. Невже це і є ті «амури», за які говорила Василина?

У дім не хотілося заходити. Ще довго дивилася у той бік, де зник Андрій. Сніг проворно замітав його сліди,

та це не позбавляло Галину впевненості в тому, що вони таки ще побачаться. Він пообіцяв. Не вірити йому у неї поки що не було причин.

– Ти чого це, дівко, в дім не заходиш, – почувся із-за прочинених дверей голос хазяйки. – На вулиці не літо. Та й не гоже о такій порі з парубками волочитися. До добра це навряд чи приведе.

– Ви, тітко, в усьому тільки погане бачите, – озвалася ображено. – Наче самі молоді не були.

– Була. Як же не була. Тому й знаю про що кажу. Волю ти, дитино, відчула. Батьки далеко, а я тобі чужачужиною. Страшно мені за тебе: хороша, щира, довірлива, а таких же зазвичай життя посохом по голові б'є...

З дому сусід завіз Галині листа. Уважно вчитувалася у кожне слово. На щастя, її рідні якимось пережили люту голодну пору 33-го.

«Ротів у нас всього троє, то ж помалу викручуємося, – розбірливо писав батько. – Благо, у колгоспі для тих, хто працює, гарячу баланду стали давати. На ній і тримаємося. У сусідніх селах гірше. Там люди гинуть через те, що немає чого їсти. Померлих навіть не хоронять по-людськи...»

З хвилюванням читала далі: «Спасибі Богу, весни діждалися. Вона завжди з собою приносить зміни. Скоро й ти додому повернешся. Ніяк не дочекається тебе Надійка. Подякуй від нас господині своїй, що не дала тобі пропасти у час цей лихий, куснем хліба ділилася. Я завжди, дитино, казав, що світ не без добрих людей».

На очі сльози навернулися. Як давно не була вона вдома. Захотілося притулитися до кожного з рідних. Розповісти, що з голоду не померла вона тільки завдяки підтримці її любого Андрія. Хоч тітка Марфа і підозрює

його весь час у чомусь недоброму, але в дім пускати почала, і різні гостинці приймає. А він, наче з-під землі їх дістає. Цей хлопець добріший за весь світ. От і сьогодні чекає на нього – не дочекається. Та й хазяйка десь забарилася. Поїхала відвідати хвору приятельку десь аж за місто. Вже сутеніє, а її все нема.

Аби відігнати тугу, взялася за зошити своїх двох підопічних. Ці малі непосиди були її першими учнями. Насилу знайшла з ними спільну мову. А що робитиме, коли незабаром таких у неї буде цілий клас? Але ж то будуть зовсім інші діти...

У двері хтось постукав, – от, напевно, і тітка Марфа прийшла? Відчинила, і відразу впала в міцні обійми знайомих рук.

То була ніч, яку вони вперше провели разом. Ні, точніше це була її перша ніч, коли у юному дівочому серці все ділилося навпіл: бажання і страх, невідомість і надія... Над усім цим переважала неймовірна жага і нестримний потяг двох молодих тіл.

Якось ще малою, збираючи в лісі гриби, Галя стала випадковим свідком того, як один із видних місцевих парубків забавлявся з якоюсь дівкою. Вигойдувався на ній, мов навіжений, безсоромно м'яв оголені великі груди, які повилазили із розірваної сорочки. Вона, чомусь сміючись, дригала під ним ногами... Від всього того дівчинці стало моторошно і бридко. Забувши, чого прийшла до лісу, швидко помчала назад. Вдома, плачучи, ділилася з мамою побаченим. Та вислухала її, заспокоїла, а потім наказала про все забути і більше нікому нічого не розповідати. З часом, справді, цей випадок десь загубився в пам'яті. Та тепер пригадався знову. Мабуть, тому, що сама зараз була на місці тієї дівки. Тільки зверху на ній вигинався її любий Андрій. Але Галині не було ні бридко, ні страшно. Тулий біль непо-

мітно переріс у відчуття неймовірної насолоди і пристрасного блаженства.

Обійми, поцілунки. Тепер вона розуміла, чому такою щасливою, приходила на заняття подружка Василина після зустрічей зі своїм парубком. І чому сумувала, закривалася у собі, коли його десь довго не було.

– Андрію, ти ж не залишиш мене? – раптово запитала.

– Час покаже, – як завжди, утаємничено заговорив він. – Дівчина ти незвичайна. Давно мені такі не зустрічалися.

Галина залишалася лежати в ліжку, де ще пахло недавнім божевільям, де, як здавалося їй, сталося щось незвичне, невиказане, та, мабуть, все таки грішне. Бо інакше чому б Андрію не лишитися зараз з нею, навіщо поспіхом він збирає свої речі, аби вранці не зіткнутися у дверях із тіткою, яка додому цієї ночі так і не прийшла.

Навчання підходило до кінця. Дівчина, на жаль, не змогла працевлаштуватися у самому Києві, але була призначена вчителювати в одну із робітничих шкіл передмістя. Навіть з квартири не було потреби з'їжджати. Планувала найближчим часом побувати вдома, розказати рідним про намір не повертатися до села, і, звичайно про Андрія.

Після тієї незабутньої ночі він на деякий час пропав. Галя вже навіть встигла поплакати. А потім якось несподівано з'явився, вибачився, запропонував одружитися та жити разом.

– Мене нема кому благословляти, а ти у своїх все таки дозволу запитай, – мовив. – Не знаю, що ти зробила зі мною, Галю, але бути без тебе вже не зможу. Хоч і не обіцяю, що житимемо легко. Непрості мої дороги. Та я й без того твоє життя, можна сказати, вже занапастив.

– Не говори дурниць. Я ж по своїй волі... А татусь у мене добра людина. Може спочатку й нагримас, а потім зрозуміє. Хіба ж стане він на заваді щастю рідної дитини. Ну, а мама, йому вона ніколи не перечить.

– Мені знову ненадовго треба зникнути з Києва, – міцно притулив дівча до себе, – як повернусь – все за себе тобі розкажу. Ти тільки чекай на мене. А більше нічого й не потрібно.

Цього разу, проводжаючи Андрія, Галина несподівано відчула глибокий біль, який ніби скував усе дівоче тіло. Він цілував її, а вона стояла, мов вкопана. На дві голови вищий за неї, як соняшник, жовтоволосий, очі – проліски лісові. Чомусь хотілося плакати, не відпустити його.

– Що сталося, доню? – стривожено запитала стара Марфа, коли дівчина зайшла до хати. – На тобі лиця немає...

– Ой, сама не знаю. Таке, тітонько, думається, наче має щось недобре статися.

Біда не змусила довго чекати. Тяжко занедужала Галинчина хазяйка. Дівчина у вільний час практично не відходила від неї. То губи водою змочувала, то вологу хустину до лоба прикладала. А одного вечора хвора закрила давно вицвілі очі, аби більше їх ніколи не відкрити. Після того, як її поховали, прийшли чужі люди у довгих шинелях, сповістивши, що тут віднині мешкатимуть інші господарі. Галині місця більше в цьому домі не було.

Поїздки додому дівчині довелося відкласти на деякий час. Влаштувалася на тимчасове проживання у школі, де восени мала б розпочати вчити малограмотних. Директор, чоловік невисокого зросту з маленькою сивою борідкою, чомусь пожалів це худорляве

створіння з довжелезним, заплетеним у товсту косу волоссям, виділивши маленьку кімнату з таким же невеличким віконечком, через яке ледь-ледь пробивалося всередину сонячне проміння.

Спала на підлозі, розіславши куценьке пальтечко, та вкриваючись великою шерстяною хустиною, яка дісталася їй у спадок від покійниці. Тішилася тим, що ось-ось повернеться Андрій і всі ці тимчасові поневіряння закінчаться, їй не буде більше так страшно й самотньо. Кожного дня ходила до будинку, де мешкала раніше, чекаючи на судженого, але він не з'являвся.

Якось уранці Галині зовсім стало зле. Блювоти не припинялися, а з кожним днем ставали частішими. «Мабуть, я теж помираю,» – подумала і вирішила піти до Василя, аби та, коли де-небудь побачить Андрія, передала йому гірку звістку.

– На присмертну, подруго, ти щось не схожа, більше – на вагітну, – як ніж у серце встромила Василя. – Та ти не переживай. Сама не раз на твоєму місці була.

– Як? – не зрозуміла Галина. – А де ж твої дітки?

– Нема моїх діток, – хитро стала сміятися дівчина. – Що я зовсім розум втратила – безбачченків на світ пускати? Знахарку одну знаю. Ходімо й тебе до неї відведу. Вона таким, як ми, за певну плату допомагає.

– Яким це таким? – зовсім розгублено запитала Галина.

– Пропащим.

– Я не пропаща. У мене Андрій є.

– Ага, у мене теж колись Микола був, а тільки тепер шукай вітру в полі.

– Мій не такий. Я йому вірю.

– Ну, то, чекай його. Тільки дивись, щоб запізно не було. Бо тоді, хоч з мосту та в воду...

Повернулася до кімнати сама не своя. Розмова з Василюною не заспокоїла, а, навпаки, ще більше загнала у глухий кут. Як бути далі, де шукати Андрія – не знала. Хлопець, наче крізь землю провалився. Серце підказувало – з ним щось сталося, а в голові чомусь постійно звучало сказане під час прощання мамою: «... не дай нікому загубити себе».

«Не послухала я тебе, матусю, – шепотіла у ніч. – Вскочила у халепу. Загубила...». Вона довго плакала. Заснула лише під ранок. Але попри всі тривоги і переживання була впевнена в одному – дитину буде народжувати, а там вже, як Бог дасть.

У вузлику лежало трохи грошенят, котрі Андрій залишив під час останнього побачення. Для початку на харчі повинно вистачити. Потім у школі почнуться заняття. Головне тільки, щоб кімнатку залишили за нею.

Та недарма кажуть, що біда як іде, за собою ще сім бід веде. Дівчина тільки-но знайшла в собі сили заспокоїтися, аби якось жити далі, так нове лихо завітало на поріг. Якось вранці у двері постукав директор школи, викликаючи на розмову:

– Скажи, Галино, мені відверто – ти вагітна?

– А ви як дізнались?

– Я старий чоловік, у цих ваших жіночих ділах не розбираюся, та жінки в селі нині тільки за тебе й говорять. Жаль мені, молода ж іще зовсім. Але залишатися тут більше не дозволю. Ти ж на вчительку вчилася, аби молодь нашу на шлях істинний наставляти. Та за такі ось «прикладки» і тобі не добре буде, і я своє місце втрачу. А воно мені, скажу по правді, дороге.

Того ж дня по обіді Галя знову була у Василюни.

– Не дай, подруженько, під парканом померти, дай прихисток, хоч на декілька днів, – не просила – благала, –

доки не придумаю, що робити. Більше мені нема до кого звернутися в місті.

– А я ж тобі, дурепі, радила свого часу, що робити? – відказала, приятелька. – Мені, звичайно, і самій тут місця не забагато. Та де ж тебе дінеш. Залишайся вже, живи. Але тільки до того часу, як народиться немовля. З дитям я тебе не триматиму. Мені своє життя влаштувати треба. Тільки тоді, щоб без образ.

– Та які образи, – тихо промовила в відповідь.

З доброї приятельки перетворилася майже відразу Галя на хатню робітницю. Розуміла, Василюна не буде її за дарма годувати. «От, тату, я і вивчилася, – подумки часто зверталася до батька. – Та тільки похвастатися нічим. Лише розпач та сором».

Вечорами, коли господарка квартири чекала на когось із своїх залицяльників, Галя, аби не заважати, була змушена виходити на вулицю. Тоді вона надовго залишалася наодинці зі своїми думками, які ділилися на двоє: що буде з нею після народження дитини та чому до цих пір жодної звістки нема від Андрія. Запевняла себе в тому, що він не просто її кинув, з ним сталася якась біда. «Хай тільки буде живим, – благала Всевишнього. – Хай тільки повернеться і знайде мене. Тоді ще все можна виправити». Але хлопець не повертався.

З часу його зникнення відсміялася веселками весна, відспівало солов'ями літо, золотистом осінь землю почала обдаровувати. Опущений великий Галін живіт свідчив про те, що підійшов час народжувати.

– Ти той, Галко, – якось одного дня обізвалася до неї Василюна, – збирайся, я тебе до знахарки відведу.

– Навіщо? – запитала схвильовано.

– От пришелепкувата. А народжувати ти що тут збираєшся? Ну, уж нетушки. На цьому наші шляхи з тобою

розходяться. Я чим зуміла, тим тобі й допомогла. Далі – сама. Час на роздуми в тебе був. Та раджу все ж таки їхати додому після пологів. Не звірі ж твої батьки, щоб з дітям малим на вулицю виштовхати. Зима на носі. І ще. Я тут недавно дізналася – Андрія твого нема більше. Вбили.

– Вбили?!

– Вбили, вбили. Подільники його пришили. Щось не поділили, мабуть.

– Подільники?!

– Ти чого овечкою прикидаєшся? Наче нічого не знаєш. А гроші в нього безробітного звідки були, а харчі де він брав, якими тебе від голоду рятував, коли стільки люду на київських вулицях з пухлими животами взимку валялися? Гарний він дуже був, тільки й того. Але не хотіла б я від такого падли дитя на світ пускати.

– Не смій! – закричала Галя. – Він не такий, я не вірю тобі, не вірю...

...До знахарки вже ніхто з них так і не пішов. Галина, наполохана страшною звісткою про Андрія, невдовзі народила хлопчика на підлозі в коридорі Василюїної квартири. Наступного ж дня, замотавши його в теплу хустку покійної Марфи, жінка сідала в поїзд, який віз їх до рідного дому. Іншого виходу не загубити себе й сина просто не бачила.

За нелегкі будні рідні та односельців останнім часом дізнавалася вона переважно з батькових та Надійчиних листів. Домашніх втішала байками про те, що після навчання влаштувалася на хорошу роботу, дуже зайнята, тому й не може під'їхати.

Тепер ось везе до них свою правду, яка, знала наперед, обернеться у селі для неї і для сім'ї осудом, плітками.

Та за останній час стільки довелося всього пережити, що їй вже було байдуже.

– А ти, дівчино, чого це з такою крихіткою сама подорожуєш? – відірвала її від думок одна з пасажирок.

– До батьків у село їду.

– Сама?

– Як бачите.

– І чоловік оце не побоявся тебе одну в дорогу відпускати?

– Нема чоловіка.

– Ой, нене, як нема? Так це ти нагуля...

– Не нагуляла, – різко обірвала співрозмовницю Галина. – Загинув мій чоловік, чуєте, загинув!

Десь по обіді дісталася до Марківців, звідти через поле – дорога до її дому. Як давно не була вона тут. Бігти б що є сил осінньою стернею до тих, за ким серце зомліло від туги, всміхатися чистій блакиті і сонцесяйній жовтизні гордо завмерлих обабіч дороги кленів і дубів, але ноги, як кам'яні, а руки зайняті маленьким оберемком її швидкоплинного щастя. Погодувала малого Андрійка прямо на станції, помилувалася його личком. «Нікому не дам образити тебе, мій хлопчику,» – промовила. Та з'явитися на очі рідних засвітла все ж таки не ризикнула. Вирішила перечекаати, доки звечоріє. Попросилася в найближчу хату. Господиня виявилася напрочуд милою і доброю жіночкою. Зайвого не питала. Дала Галі поїсти. А дитинча з рук не спускала.

– Господи, крихітка яка, ніби вчора народжене.

– Так і є.

– На вулиці не тепло. Чого доброго застудиш. Ризикована ти.

– Іншого виходу просто не бачу.

– Долі, жіночі долі, – ніби сама до себе продовжувала говорити далі співрозмовниця. – У кожної – своя. Мені майже сорок. Чоловік – військовий, служить у гарнізоні неподалік, я вчителювати сюди приїхала, аби ближче біля нього бути. Добре ми живемо. Любимо одне одного, а от діток нема. Все б на світі віддала, щоб мати отаке ось пташеня. Та видно – не судьба. Не питаю твоєї історії, бо й так бачу – пережила ти, дівчино, щось недобре. Тримайся. Знаєш, Бог дає людині рівно стільки невдач, скільки вона здатна на собі понести. Ще буде багато і хорошого в тебе. Неодмінно буде...

Як стемніло, вирушила Галина на хутір Тимки, де жили її рідні. Дорогою намагалася ні про що не думати. Недавня розмова дещо заспокоїла її. Та в обличчя ніби віяло зі сторони дому холодком непорозуміння й біди. Чим ближче підходила до хати, тим менше хотілося туди заходити. Через деякий час тремтячою рукою постукала у стемнілу шибку.

– Хто це такої пори людям спать не дає? – почувла з хати до болю знайомий голос.

– Це я, тату, Галя.

Рипнули сінешні двері.

– Чого ж так пізно, дитино? – забідкався в темноті батько. – Вставай, стара, запальної каганець, стрічай гостю довгожда...

І завмер напівслові, розгледівши, що донька не сама. У згорточку, який вона тримала в руках, заплакала дитина.

– Хто це? – люто прозвучало з чоловічих вуст, здавалось би зовсім недоречно запитання.

– Внук твій, тату.

– Е, ні. Не бути тому, щоб я твоє байстра за внука мав. Йди, звідки прийшла. Не наводь на нас туману.

Я ж вірив у тебе, вірив тобі. А ти... Махнув рукою і закрив двері.

Вона ще довго стояла на крильці. Чула, як у відчай закричала мати, заплакала Надя... Знала – зачинених батьком дверей без його дозволу тут ніхто більше не відчинить. Навіть пробачення не встигла попросити. «Ну, що ж, тепер можна і з мосту у воду, – прошепотіла. – Нікому ми, сину, на цьому світі не треба».

Як прийшла з ночі, так і пішла в ніч. Відчай перетворив її колісь таку щирю, ніжну душу на камінну брилу. Щойно поховавши останню надію, вирішила поховати і себе. «Але ж дитина? Хіба винна вона в моєму безталанні? Хіба для того дала я їй життя, щоб так швидко його забрати? Він – плід нашого з Андрієм кохання. Він повинен жити. Хай і без нас. Світ не без добрих людей», – згадала десь почуте і швидко, аби встигнути до світання пішла зворотною дорогою назад.

Підійшовши до двору жінки, яка впустила її з немовлям ще вдень до своєї хати, присіла біля кринички на лавочку, ще раз погодувала свою кровиночку. Не встигла перехватити гірку сльозу, яка впала на дитячу щічку. Поцілувала, як цілують востаннє, тугіше сповила, поклавши поруч, накрила куфайчиною. «Боже, пошли йому світлу долю», – простягнула втомлені руки до небес. А потім, що є сил загнувши кулаком у двері, швидко зникла в п'ятмі.

...Прокинулася Галина чи то від лютого холоду, що скував усе тіло, чи від чоловічого незнайомого голосу, який тряс її всю і просив не помирати.

– Де я? – ледь видавила із себе.

– На цьому світі, дівчино, на цьому. Я вже думав, що все, – не замовкав рятівник. Та, мабуть, не треба ще ти там.

– Я й тут не треба.
– Ну, про це давай згодом поговоримо. А зараз хутчіше в дім. Тут неподалік. Зігрієшся. Заспокоїшся. А далі – видно буде... Якби я з ятером не нагодився, їли б тебе риби на дні болотному.

– Не просила ж мене рятувати.

– Оце така вдячність.

– Все рівно жити не буду.

– От, заладила. І звідки ти така в наші краї забрела? Мовчиш. Ну, що ж мовчи, коли нема чого сказати. А те, що ти хотіла зробити – гріх великий. У кожного з нас свій час відходу у небуття, і не треба лізти поперед батька в печло.

Галині невдалі спроби покінчити з життям обернулися тяжкою затяжною недугою. Декілька днів не приходила в себе. Господарі дому майже не відходили від ліжка хворої. А Галя, відкривши очі, замість подякувати, знову завела своєї: «Не хочу жити, я не хочу жити!».

Старі Приходьки ніяк не могли зрозуміти, яка біда змусила таку гарну, молоду жінку зненавидіти цей світ. Коли марила, то все кликала якогось Андрійка. Чи то брат він їй, чи наречений? А може синочок? Про те, що дівчина ще не так давно була породіллю, свідчили розбухлі груди, з яких цівочками на постіль стікало материнське молоко.

– Ти, дитино, даремно мовчиш, довірися нам не хочеш, – першою заговорила господиня. – І в нас же дочки є. Розкидала їх доля по різних закутках. Може і їм у цю мить хтось своє плече підставив. Тяжкі часи переживаємо. Але ж не вовки ми, люди. Що сталося з тобою? Розкажи, не таїсь. Легше відразу стане. А тоді разом придумаємо, як бути далі. А для того, щоб руки на себе накласти, багато розуму не треба.

– Гріх на мені великий. Не зможу з ним жити. Дитинку я свою залишила. Синочка. Андрійка...

...І полилася Галинина сповідь впереміш із гіркими сльозами. Все, згадала, за все розповіла цим двом чужим для неї людям, починаючи з тої миті, коли вона, сповнена найкращих мрій і сподівань, приїхала з батьком до Києва, та закінчуючи тим, як залишивши немовля біля кринички на подвір'ї бездітної молодиці, бігла майже цілу ніч наосліп, обдираючи в чагарниках до крові своє зморене тіло, – шукала смерті.

– Та, мабуть, я така грішна, що навіть цього Бог для мене пошкодував, – закінчила сповідь, відвертаючи схудле, зморене обличчя до стіни. – Тепер ви знаєте, кого врятували. Але не хвилюйтесь, тільки звечоріє, я від вас піду.

– Лихо та й годі. Куди ти підеш? На бік у ліжку перевернутися ще сил нема. Наробила ти, звісно, діл недобрих. Та не нам тебе судить. Все ще можна змінити... Ти спи, спи. Сон – дає силу. А тобі ті сили, ой, як зараз треба. Спи.

На ранок наступного дня підводою їхали Петро та Варка у Тимки сусіднього району шукати Галиних батьків. Розуміли, ніхто так зараз не розрадить бідолаху, як рідні серцю люди. Хай погарячував тоді батько. У нього своя правда. А вони йому свою розкажуть – невже не захоче слухати, невже відмовиться врятувати дочку?

Галя вперше за півмісяця самотужки звелася на ноги. У голові ще паморочилося. Тіло було слабким, кволим. Може від того, що душі в ньому не було. Душа давно померла. Про те, як бути далі, навіть думати не хотілось. Вона не знала, де шукати прихистку. Але розуміла, що йти звідси треба. Нашо чужим літнім людям така

ноша? Сьогодні зранку вони кудись поїхали. Треба дочекатись їх повернення, подякувати за все, і...

Заскрипіли старі ворота, сповістивши, що господарі легкі на спомин. У хатніх дверях скрипнув ключ. Галина в той бік повернула й голову, завмерши від подиву. На порозі стояв батько. Згорблений, постарілий такий же напіввідмерлий, як і вона сама.

– Таточку, рідненький, – кинулася йому навстріч, впала на коліна. – Пробач мені, прошу тебе, пробач...

– І ти, мене, старого, пробач. На що штовхнув тебе. До чого призвів, прости Господи.

Плакали, обійнявшись, батько і дочка, плакали, дивлячись на них, обоє Приходьків.

– Досить, досить, – першим схаменувся батько Іван. – Збирайся, дочко, поїдемо мого внука шукати. Ми й так часу втратили багато. І вдома тебе всі зачекалися.

– Тепер розумієш, – говорили дядько Петро та тітка Варка, – що зарано ще було з життям прощатися. Хай щастить тобі, Галю! Нас не забувай. Ти нам тепер, як рідна. Завжди приймемо, зустрінемо...

– Ніколи я вашого добра не забуду.

Дорогою обоє мовчали. Не тому, що не було чого один одному сказати, просто ніхто не наважувався заговорити першим. Тільки коли під'їжджали до залізничного переїзду в Марківцях, Галя вказала, куди завернути до тієї хати, де залишила сина.

Іван Микитович наказав дочці, чекати на возі. У село пішов сам. Його довго не було. Жіноче серце вискакувало із грудей, але далеко не в передчутті добрих вістей. Щось тривожило, лякало, не вселяло надії. «Аби тільки він був живий, аби тільки був живий, – говорила сама до себе. – Синочку, сонечко моє ясне, чи ж побачимося ми ще колись?».

Батько за деякий час повернувся сам.

– Що з Андрійком? Де мій син? – кинулася на зустріч.

– Все гаразд з ним, Галю, все гаразд, – промовив, відводячи погляд у бік. – Тільки забрали його. Повезли звідси. Сусіди кажуть: у добрі руки дитина попала. Учителька місцева з чоловіком зраділи живій «знахідці», як чуду. Відразу й поїхали із села. От тільки куди, нікому не сказали... Та ми будемо шукати. Скрізь будемо.

– Не треба.

– Що не треба? – перепитав здивовано.

– Шукати не треба. Хай буде так як є. Не варта я його, тату. Така моя розплата за все. Тільки молитимуся, аби було хлоп'яті добре. Щомиті за нього молитимуся.

На хуторі ніхто не знав про те, що насправді сталося з Галею. Знали тільки, що повернулася вона додому з Києва не схожою на себе колишню. Людей цуралася, з двору майже не виходила. Говорили різне: одні, мовляв загордилася після міста, носа задерла, інші – хвороби різні приписували, навіть співчували. Незабаром всіх вразила звістка про те, що її за дружину бере Захар Марченко із сусіднього села. Відповіді на запитання чому Іван віддає рідну дочку заміж за цього непутячого чоловіка, взагалі ніхто не знаходив. Та невдовзі дівчину з приданим везли у Піски.

Такої сумної нареченої ще світ не бачив. А от Захар, з усього було видно, навпаки світвся від щастя. Йому подібне й не снилося. Навіть шукати дружини не довелося. Дядько Іван сам запропонував нещодавно одружитися на своїй старшій дочці. Від такої вигідної пропозиції у його скрутному становищі, хіба що дурень відмовився б. А він же зовсім не дурний.

Дарма, що без гучного весілля – їх у селі зараз ніхто не святкує. Люди страшне лихо пережили – голод. Та він з таким тестем відтепер голодувати перестане. І по бабах ходить, «добра» випрошувати, потреба відпаде сама собою. Така краса довговолоса буде під боком. А головне, – робити з нею можна все, що завгодно... Своя ж, законна.

Ночі шлюбної зголоднілий парубок не чекав. Тільки-но залишилися вдвох, штовхнув молоду дружину на встелений брудною рядниною піл. І ніби забув, що під ним жива людина.

– Терпи, терпи, курво, – кричав, роздираючи її на частини, – думаєш, я не поняв, чого тебе батько мені підкинув. Тільки пожалуйся кому, – всім розкажу, що потаскухою з Києва вернулася.

Галя мовчала, від болю до крові скусуючи губи, тихо продовжуючи спокутувати свій гріх.

НАДІЯ

Вона помирала. Відчувала це кожною клітинкою свого змученого старечого тіла. Можна ще було б, звісна річ, трохи й пожити. Але такий вже її вік. П'ять останніх років була повністю прикута до ліжка. І сама намучилася, і дітям біля неї теж не солодко... Ні, її ніхто не ображає. Але ж скільки ще можна всім таке горе терпіти. Ще на початку хвороби повністю втратила зір. Не бачила, тільки відчувала неймовірне тепло від щойно розпаленої печі.

- Чого це ти сьогодні, доню, рано встала?
- Та чомусь не спиться, мамо?
- І мені не спиться. Думаю.
- Про що думаєте?
- Та про все потроху. Великий мороз на дворі?
- Великий. Вікна геть позамерзали.
- Нічого. Завтра Стрітєння, а там і весна. Ти чуєш, мене?
- Чую, мамо, чую.
- Не діждатися мені весни.
- Та що Ви оце таке говорите. Жити треба.
- Хіба ж це життя.
- Людям ще гірше буває, а живуть же – кожен із своїм горем.

– Кожен із своїм горем, – повторила й замовкла, знову поринувши у спогади, які останнім часом не давали їй спокою.

Із своїм горем жила й сестра Галина. У собі носила його до останнього подиху. Після того, як батько, аби приховати сором від стороннього ока віддав її за паскудника Захара, Надія бачила сестру тільки на великі свята, коли та з чоловіком приходила до них на гостину. Завжди сумна, знеболена і глибоко нещаслива. Мати все сподівалася, що з появою на світ у Галі ще однієї дитинки, дочка оживе, скине камінь з серця. Але вона не вагітніла. А час не гоїв глибокі потаємні рани сестриної душі. Навпаки, знову і знову бив по ній нещадно.

Якось декілька років потому, вона зустріла у Києві на вокзалі жінку, яка видалася їй до болю знайомою. Хотіла було вже йти, так та сама ухопила її за руку.

– Галю, – промовила, – зраділа і злякалася водночас, коли тебе впізнала. Це ти тоді свого сина мені лишила?!

– Ви?! О, Боже! Як Андрій, як моя дитина? Тільки й живу думками за нього.

– Нема більше нашого Андрійка, – заплакала та. – Ось уже півроку як нема. Не вберегла його. Чоловік мій у горілку вкинувся. Дуже вже ревнував до дитини. Якось, коли мене не було вдома, на п'яну голову розповів малому, що ми йому не рідні, що він «підкинутий». От воно мале-дурне у відчаї й плигнуло у колодязь, неподалік дому. Я виїхала з містечка, бо нестерпно залишатися там. А тобі давай розкажу куди їхати, де могилку шукати...

Довго опісля тримала в собі цей пекучий біль утрати старша сестра. Скільки нею всього було вистраждано, скільки пережито. Та врешті-решт Господь зжалівся над бідною жінкою, і послав Галині ще одну дитинку, хай не від любого чоловіка, але знову хлопчика – кароокого Петруся, якого вона частіше все ж таки кликала Андрійком.

Надю, після всього, що сталося зі старшою дочкою, батько оберігав, як міг, хоч це було і непросто. Їй би хлопцем народитися, така вже метка, заповзята. У школі навчалася добре. Та більше все співи й танці.

– Артисткою буду, – запевняла. – У Київ поїду. На великій сцені виступатиму.

– Перш я помру, ніж тебе у Київ відпущу. Одна вже он вивчилася, – гримав батько Іван. Та як тільки дівча брало до рук гітару, розумів – таку ніщо вдома не втримає. Справді артистка.

«Ой ви волошки мої, скільки вас вирросло в полі?» – зятято виводила Надя. І голос її лунав так впевнено, мелодійно, що в Івана часом самого дух перехоплювало.

– Артисткою вона буде, – гримав, – але пісню дослухував до кінця. І тільки тоді, вдаючи з себе розлюченого, хряпнувши дверима, виходив з хати. – Бачили ми таких артисток...

А час стрімко летів уперед. Життя потроху налагоджувалося. Хоча тяжка щоденна праця і виморювала людей, та без неї хіба в селі обійдеться?! Сьогодні Надія з батьками зранку на сінокосі. Червнєве сонце припікає що є сил. Роботи – непочатий край.

Присіла по обіді край дороги під розлогою вербою. Тут хоч якийсь, та затінок. Пахне п'янким свіжотрав'ям: материнка, чебрець, звіробій. Навколо – звабливе розмаїття сокирок, волошок та ромашок. Співає невгамовне птаство. Хочеться кричати від задоволення і щастя. Незабаром випускний вечір. Правда, чомусь вчителі заборонили їм організовувати святкування з цього приводу в школі. Але свято є свято. Вирішили з однокласниками зібратися у неї вдома. Поруч ставок. Зустрінуть традиційно світанок. А потім розійдуться врізнобіч – кожен у пошуку власної долі.

Надія своїй мрії не зрадила до цих пір – їй більш за все хотілося сцени і глядачів. З нагоди закінчення навчання сама пісню склала. Гарну пісню. Мамі продемонструвала. Та відразу плакати почала. Після того, що колись сталося з Галинкою, боялася й Лисавета, як і батько, меншу дочку до міста відпускати. Але ж Надя не закохуватися їде, а навчатися. Вона взагалі ще нікого не любила. Не було коли дурницями голову забивати. Хлопці – це її вірні друзі. А коли досягне мети, от тоді вже думатиме про кавалерів. Сестра пошила їй таку гарну випускню сукню. У ній і до Києва поїде...

Батьки покликали перекусити. Думками шлунок, дійсно, не обдуриш. Підбігла до них, поцілувала по черзі обох.

– Сідай, підлизо, – посміхнувся Іван. – І в кого ти таке диво вдалося? Обідай хутчіш, аби сьогодні з наміченим справитися. Бо повітря, відчуваю, дощем пахне.

Дівчина разом з подругами, які прийшли допомогти накрити на стіл, чекали на решту однокласників. Сьогодні вони, можливо, востаннє ось так зберуться разом. У них був дружний, веселий клас.

– А все таки цікаво побачитися через, скажімо, двадцять років, – промовила одна із випускниць. – Які ми тоді будемо? Чого досягнемо?

– Ти, Ніно, твердо, вирішила, стати агрономом? – запитала Надійка. На ній була нова біла сукня, а в чорному, як смола, волоссі, зібраному у дві товсті коси, красувалася квітка ружі із домашнього саду.

– Ну, не всім же в артистки, – почувла у відповідь. – Хліба ростити, сади садити – це тобі не пісень співати.

– А ти спробуй заспівай.

– Ну, мені цього, на жаль, не дано. Та годі нам сперечатися, краще ти нам справді заспівай, бо коли тепер тебе почуємо.

Гітара миттю опинилася в Надіних руках.

Не випускала її дівчина майже до ранку.

Чомусь співалися лише сумні пісні. Трошки пожартували, трошки потанцювали. На зустріч світанку йшли міцно тримаючись за руки. Тихий став зустрічав їх ніжним білоцвіттям лілій. Хтось із хлопців, швидко роздягнувшись, пірнув у водяну темінь, аби нарвати тих дивоквітів дівчатам.

– Важко розлучатися, – зітхнула розчулена всім, що відбувалося навколо Ніна. – І якось ніби тривожно.

– Та тобі завжди тривожно, – буркнули на неї в однин голос дівчата. – Глянь краще, як незвично сьогодні десь там вдалині сходить сонце. Зроду такого не бачили.

Ніхто навіть подумати не міг, що те «зарєво» було нічим іншим, як відблиском пожежі, що здійнялася тієї ночі над Києвом. Місто бомбили. Розпочалася війна. Це сталося 22-го червня 1941 року.

Не встигли випускники розійтися, як незабаром збіглися до купи – майже всі хлопці вирішили йти на фронт.

Розгублена, заплакана Надя, повернувшись додому, відразу схопилася за свій інструмент.

– Не до співів зараз, дочко, – промовив, зайшовши до хати слідом за нею батько.

– Знаю, тату, – сказала вона і з усіх сил рвонула рукою струни. Цівочкою крові по тендітних дівочих пальчиках повільно розтікалися її мрії. – Не бути мені артисткою. Тепер вже не бути.

З кожним днем село пустіло: чоловіків забрали на фронт. А скоро в Старій Басані і німецька влада з'явилася. Не мали спокою старики, жінки та діти. Їх постійно зганяли в центр села, даючи все нові та нові вказівки. Особливо сільчан стривожила звістка про те що юнаків і дівчат незабаром масово почнуть відправляти на роботу до Німеччини.

– Як же нам з Надею бути? – бідкалася Лисавета.

– Щось придумаю. Не торопи, – відповідав дружині не менш розгублений Іван. – Дочку я захищу, чого б це мені не стоїло.

Під вечір він пішов з дому. Повернувся пізно. Не сам. Слідом за ним зайшов у хату поліцей Дмитро Коваленко, який ще донедавна працював у колгоспі бухгалтером після самого ж Лагурецького.

– Так кажеш бачив Надійку нашу в списках? – запитав, як можна тихіше батько.

– Кажу ж, що бачив.

– Поможеш?

– Звісна річ, поможу. Чого б добрим людям не допомогти.

– Мені твоїх похвал не треба!

– Не сваріться дядьку Іване. Я ж ваш учень.

– Я тебе, бісова душа, у стовпчик додавати вчив, а не ворогові зади лизати.

– Кожен з нас виживає, як може. Та не такий вже я, мабуть, і лихий, раз за допомогою звернувся.

– Нема більш до кого. То скільки ж коштує твоя порада?

– Знаю, корівку ще тримаєте, – пропищав улесливо поліцей. – У вас німець її все одно відбере. А для мого хазайства вона, як знахідка.

– Бери та йди з перед моїх очей. Але завтра зрання, щоб Микола з документом був тут. Інакше за себе не ручаюсь. Мені старому втрачати нічого. Із дочкою я зараз же і поговорю.

Тої ночі у домі Лагурецьких не спав ніхто. Спочатку жінки голосили, дивлячись у вікно на свою Лиску, яка не ревля, а кричала, мов жива людина, впиралася, не хотіла лишати двору. А потім від звістки, що обухом вдарила

по головах їх обох – із завтрашнього дня Надія вважатиметься законною супругою Миколи Левченка, поліцаєвого племінника.

– Тату, але ж він менший за мене, до того ж зовсім пришелепкуватий. Ти Галі життя загубив, а тепер мою долю нівечиш, – обізвалася Надя.

– Галю я від людської зневаги врятував, – присів на лаву батько, – а тебе від неволі рятую. Плач не плач, а буде так, як я тобі сказав...

Наступного дня не менш наляканий перебігом останніх подій парубок разом з матір'ю та довідкою, підписаною самим старостою, в якій підтверджувалося, що Надія Лагурецька дійсно взяла шлюб з Миколою Левченком, прийшов до своєї молодії дружини.

– Житимуть у нас, – першим заговорив Іван Микитович, – аби у мене за дочку серце не боліло. Місяця вистачить на всіх. А там що Бог дасть. Може воно й на добро.

Тепер вже троє жінок у хаті заплакали водночас.

Перед Різдом Надя вирішила навідати старшу сестру, потішитися з племінником. Про взаємостосунки з чоловіком Галя ніколи вдома не розповідала. Просто схилила голову і жила. Та відчувалося, що хорошого там було мало. Захар теж нещодавно пішов на фронт.

Хотілося, як ніколи, поговорити із сестрою наодинці. Розповісти за всі свої сердечні переживання. Микола нелюбий їй взагалі, але особливо в ліжку. Як же тільки ненавидить вона ті хвилини, коли він незграбно товчеться на ній, кричить від якогось незрозумілого задоволення. Бридко, коли, цілуючи, слинить її уста, зашкарубленими від морозу руками намагається pestити груди. Останнім часом вона взагалі погано себе почуває. А йому хоч би що – він лізе й лізе...

– Думаю ти також скоро мамою станеш, – спокійно, вислухавши при зустрічі сестру, сказала Галя. – Та не лякайся. Тобі нема чого боятися, як вже не є, а дитинку народиш від законного чоловіка.

На початку літа Надя, дійсно, стала мамою. Попри все раділа народженню свого первістка. Гарне таке хлопча, червонощоче. Правда помучилася, поки воно на світ з неї вирвалося. Тільки от молодому батьку хоч би що. Він наче не усвідомлює до кінця того, що сталося. Знову пристає до неї. А їй зараз хіба до цих «злигань». Господи, не відштовхнути ж його, не накричати – батьків соромно, що тієї стінки в хаті. І боляче, і гидко. Чи ж це все життя отак в нелюбові?

Через трохи знову відчула що завагітніла.

Іван Микитович сидів за столом і бідкався тим, що у домі було туго з харчами. Мало того, що німці день у день шастають людськими дворами – все до останку відбирають, так тепер ще й партизани з'явилися. Ті вночі приходять. Хата ж попід лісом. І їм теж харч подавай. Не дивляться, ні на вагітну дочку, ні на її хворе дитинча. Як не кутали його в лісі під час облави, а все рівно крихітку біда не обминула. Аби тільки одужало. Скільки ж то воно на світі прожило... Добре хоч похрестити встигли. Мо, це вбереже. Дочка яку ніч не спить. Змучилася вся – дивитися страшно.

Надія перервала батькові роздуми страшним криком. Зайшов до неї в хатинку і онімів. Сидить, як божевільна, колискову співає. А в руках дитинча – посиніле, холодне, мертве...

...Толіка поховали. Того дня випав перший лапато-срібний сніг, підтверджуючи початок ще однієї зими.

Лисавета ходила біля печі, щось лагодила на стіл. Чоловік запросив сусідів пом'янути померле янголятко.

Микола побрів з матір'ю до себе до дому. А Надя заби-лася, як колись малим дівчиськом, у куток на полику, нічого не помічаючи навколо. Вона тільки зараз до кінця усвідомила, чого сестра колись хотіла покінчити з собою. Відчай і страх. Страх перед тим, а що буде далі. Тепер їй теж не хотілося жити, тепер їй також було дуже страшно. Хоч би вже закінчувалася війна...

– А ви чули, – заговорив хтось із чоловіків за столом, – під Пісками партизани кількох німців забили, машини забрали, у лісі зникли.

– Отож, розважилися «герої» і в ліс утекли, – продовжив розмову ще один із співрозмовників. – А людям тепер чекай помсти. Німці ж попереджали, що за одного свого сто наших знищать. Біда та й годі.

З помстою німці і справді довго не зволікали. Вранці 28 грудня 1942 року тимківчани побачили над лісом з боку сусіднього села чорні волоки диму.

– Піски горять, – сказав упалим голосом до дружини старий Іван. – Що робити? Я не переживу, коли з Галею і внучам щось станеться.

Вперше за останні роки рідні вочевидь переконалися, як щиро попри все переживає він і за свою старшу дочку.

Під вечір, тільки-но сутінки спустилися згори на землю, пісківчани почали стукати в будинки хутірських жителів, аби прилаштуватися десь на нічліг. На радість всім у хату з малим на руках нарешті забігла й Галя. Налякана, зморена, замерзла, вся у крові, біля печі опустилася додолу.

– У тебе стріляли? – першою підхопилася з ліжка сестра.

– Стріляли, іроди, якби у руку не попали, то куля прямо б в Петруся влучила.

– Ой, – сльозами вмилася вона, – що там моя рука. Все село іроди знищили, спалили. Людей повбивали. Нам небагатьом пощастило з того пекла втекти. Розбіглися по лісу хто-куди.

– А партизани? – вирвалося у Надії. – Вони ж поруч в урочищі мали бути...

– Спостерігали за всім, що діється, на узліссі. Ми, коли вже у ліс вбігали, їх бачили. А хай воно все неладне буде!

– Мамо, їсти хочу, – тремтячим голосочком прошепотів Петрусь.

– Іди, моя радість до мене, зараз тебе дід з бабою нагодують, – підхопив малого на руки Іван. А Надя взялася перев'язувати сестрі закривавлену руку.

Тепер всі вони знову були разом.

Закінчилась окупація. Повернулися наші.

У жовтні Надя народила хлопчика. Назвала його Колею. За це просив чоловік, якого згодом проводжала на війну. Микола наче в одну мить подорослішав. Притулив дружину ніжно до себе. І вона вперше за весь час їхнього недовгого спільного життя не почула відрази. Але й чогось більшого не відчула.

– Ну, що ж, прощай, – сказав тоді Микола. – Якщо судьба, то побачимося. – Себе і сина бережи.

– Побачимося. Скільки ж бо тій війні ще тривати. Неодмінно побачимося, – відповіла, сама ще до кінця не усвідомлюючи того, що більше вже ніколи не бути з ним разом.

– Я тобі писатиму.

– Обов'язково пиши.

Листів Надя отримала від чоловіка лише два. Далі про те, що з ним відбувається дізнавалася від свекрухи, коли та приходила бавитися з онуком. На передову він

не пхався. Вештався на побігеньках у якогось командира. А згодом сповістив матір, що після війни привезе у село їй на показ нову дружину – «начальникову дочку». Бо ж не його, мовляв у тім вина, що змушений був так рано одружитись.

Ця звістка не опечалила Надю. Навпаки. Знайшла, колись підписаний старостою папірець, який врятував їх з Миколою від однієї неволі, але загнав на деякий час у іншу. Розірвала його на маленькі клаптики й укинула в грубку. Наче зміюка, яка злізла в одну мить із жіночих грудей, і, люто шиплячи наостанок, згоріла у тому вогні.

Звільнення від окупантів у вересні 43-го подарувало місцевим жителям певний спокій. Але особливої радості від того ніхто не відчував. За три роки війни у селі, вважай, не залишилося хат, куди листоноші не принесли б похоронки. От і Надійчині однокласники, які в перші дні пішли на фронт, загинули майже всі. Та й у тилу теж кожен сьорбнув свого горя. Взяти хоча б їх родину. Загинули обидва батькові брати. Галина з дитиною чудом залишилися серед живих. Не стало Надіного синочка Толіка... Смуток, розпач. Тішило одне – німці відступають. Колись же повинні закінчитися всі ці страхінтя.

Осінь знову жбурляла листяне золото на всі боки, вкриваючи понівечену ворожими снарядами землю. Ніби хотіла сховати все те, що могло нагадувати людям про біль. Надія працювала разом з іншими жінками в полі. Дозбирували на полях картоплю, буряки. За Миколкою доглядали батьки, інколи брала до себе Галя, яка поселилася в пустій хатині неподалік батьківського дому. Після того, як німці сусіднє село спалили дотла, вона вирішила більше у Піски не повертатися.

Сьогодні ж занесла Надія сина до колишньої свекрухи. Стара любила хлопчика. Охоче з ним лишалася. Але щось з самого рання мучило молоду жінку. Скоріше б уже до сина. Таке воно миле, любе їй це дитинча. Віддавала йому всю свою любов. А мала ж її багато, бо ще ні з ким не встигла як слід нею поділитися.

У будинку Миколиної матері почула плач. Раненою пташкою стрепенулося серце. Їй навстріч вибігла свекрушина старша донька.

– Ти тримайся, Надю, – мовила плачучи. – Такий вже короткий вік у твоїх діток.

– Про що це ти? Я не розумію. Де Коля?

– Помер Коля. – Мати удень витягнула чавун із кип'яченою водою з печі. Вибігла на хвилину надвір, а Миколка туди вскочив. Не було кому врятувати його. Помучилося з годинку та й померло. Мені самій тільки сповістили про це, а по тебе я свою Марусину послала. Мабуть, десь в пітьмі ви розминулися. Бідна ти, бідна.

Надія тої миті втратила свідомість. А поховавши наступного дня ще одного сина, вона здавалося, втратила назавжди і себе...

За п'ять років без війни у її житті мало що змінилося. Надя була сама. І нічого більше в своєму житті змінювати не хотіла.

У село поступово поверталися чоловіки. Від їх прискіпливого ока важко було схватись молодій, красивій жінці. Але те її не зачіпало. Та й хіба до залищань нині було, коли на руках немічні батько й мати. Галина, звісна річ, чим може допомагає, але в неї своя сім'я, свій клопіт. Працювати Надія влаштувалася продавцем у сільській лавці не далеко від дому.

– Рано ти «хорониш» себе, – говорили жінки, які працювали поруч. – Кожен з нас у війну щось лихе пережив,

когось втратив. Але ж життя продовжується. Самому, що не кажи, бути не мед.

– Та якось вже буду. Он молодих дівчат у селі – греблю гати, їм і заміж іти, а у мене така історія за плечима, що тільки за женихів і думати...

А одного дня до магазину зайшов молодий чоловік. Зустрівшись із ним поглядом, Надя відчула щось таке, чого до цих пір ні разу не відчувала. Незнайомець був високим, худорлявим. Густа чуприна трохи спадала на лоба, прикриваючи глибокі карі очі. Не те, щоб красень який, але й подібних йому серед місцевих не було. Купивши хліба і сірників, він пішов. Їй же хотілося бігти за ним слідом, аби втримати, не загубити.

– Що це зі мною? – промовила. – Невже це і є ота справжня любов, яка ледь не згубила старшу сестру? Ні, вона змусить серце мовчати, нікому не віддасть себе на поталу. Бо ці почуття тільки в книжках гарно описують, а насправді від них одні страждання.

Та чоловік наступного дня з'явився у магазині знову.

– Ви знаєте, оце зайшов запросити вас до клубу.

– Та вже не той маю вік, щоб на танці бігати.

– Я не на танці, у кіно запрошую. Мене Сашком звати. Ну, то як – згода?

– А чому б і ні, – кивнула головою Надя. Відмовити цьому красеню вона не знайшла у собі сил.

Після того вони ще довгенько потай від людей бігали одне до одного на побачення. Надя вже не заводила з товаришками розмов про перспективи самотнього життя. Була по вуха закохана та безмірно щаслива. Війна опалила її юність, скалічила дівоцтво, понівечила раннє материнство, але душа якось спромоглася віцліти. У ній поступово відроджувалися мелодії давно неспіваних пісень. І вони не були сумними.

– Ти незабаром іменинниця, – якось звернувся до неї Олександр, – а я не знаю, що тобі подарувати.

– Гітару, – сказала, довго не роздумуючи. – Хочу співати для тебе.

Незабаром музика їх двох сердець злилась в одну і потекла потужним джерелом через роки спільного подружнього життя.

Він працював у селі лісничим. Приїхав сюди на запрошення одного з колишніх однополчан. До цього вже також мав власну сім'ю, але щось там не склалося. Розлучилися відразу по війні. Ця ж молода жінка глибоко запала йому в душу. Таких на руках би носити: струнка, тендітна, метка. Але ж зранку й до пізнього вечора – на роботі. Для них лишалися тільки ночі. Та й цього двом закоханим вистачало. У їхньому ліжку завжди було літо. Минуле поступово відходило в забуття. Надія п'яніла від щастя у дужих обіймах свого чоловіка, і десь подумки дякувала Миколі, що його фронтові дороги повернули колись в інший від її дому бік.

«Невже нарешті і на мою вулицю прийшло свято?», – раділа. – Починали саме будувати власне житло. А ще молодиця відчула, що знову вагітна. І незабаром у їх життя дзвінким дитячим вереском увірвалася донечка Людмила.

Якось наснився Надії сон. Ніби йдуть вони всі втрьох безмежним полем. Гарно так кругом, ніби в раю. І тут, де не візьмись страшна круча. Олександр зривається і падає, тримаючи за руку донечку. Надія встигає ухопити доню, але чоловік летить вниз, а на нього сиплеться з усіх боків руда глина. Прокинулася злякана, заплакана.

– Що з тобою, радість моя, – проснувся й Сашко.

– Та щось лихе уві сні набрело.

– А ти викинь його з голови. В нас усе буде добре...

У них, дійсно, було все до ладу. Донька підросла. Перейшли у нову оселю. Працювали не покладаючи сил, і вдома й на роботі. Сон стерся з пам'яті. Згадала за нього Надія через декілька років, коли її жіноча доля знову вирішила одягнути на голову чорну хустину.

Збираючи чоловіка на роботу, чомусь не мала Надія спокою. Щось тиснуло на серце, а що саме – розібрати не могла. Тільки знала, що колись подібне з нею вже відбувалося.

– Не впізнаю сьогодні свою Надійку, – жартував Олександр, – наче встала не з тієї ноги. Все в тебе з рук падає. І на мене уваги не звертаєш.

– Я тільки, любий мій, про тебе і думаю. Господи, невже яка сила зможе нас коли розлучити?

– І що оце за думки такі в цій милій голівці.

– У нас, глянь, яка радість у дворі на соняшнику гайсає. Нам треба ще довго жити, аби Людочку на ноги поставити. А зараз мені треба якось заспокоїти тебе і йти на роботу, я ж бо й так запізнююсь.

– Поцілуй мене, Сашо.

– Та що це сьогодні, і правда, з тобою діється? Сама на себе не схожа, – і він ніжно пригорнув Надію до грудей.

Під обід підводою до магазину під'їхав сусідський Василько:

– Тьотю Надьо, збирайтеся швидше. Батько наказав вас хутко до лікарні везти.

– До лікарні?

– Ага. Вашого хазяїна деревом у лісі привалило. То його щойно оце повезли туди, а мене за вами прислали.

Надія ще застала чоловіка живого.

– Видать самій доведеться тобі нашу донечку ростити, – прошепотів Олександр. – Пожити б ще. Потішитися біля тебе. Нікого в житті так не любив...

Вона навіть відповісти йому нічого не встигла. Далі ж все як у тумані. Похорони – спочатку чоловік, згодом – батько. Утоптала за півроку стежку до кладовища так, що й інші нею почали ходити. А тут ще і з Людою не все гаразд. Зібралася повезти її до родичів у Київ, аби порадили гарного лікаря, щоб оглянув дитину. Ті з душею їх прийняли, повезли дев'ятирічне пташа до самого професора Амосова.

– Добре, що вчасно звернулися. У вашої дитини порок серця. Будемо негайно оперувати.

– А виживе? – тільки й запитала.

– Все в руках Божих. Та сподіватися, звісна річ, треба на краше.

Згодом відомий лікар передасть через рідню Надії книжечку, де він описуватиме проведені власноруч операції на серці. Там розкаже і про малу Люсю, яка вижила тоді завдяки професійній вправності його рук та материнській молитві.

Люда з кожним роком все більше ставала схожою на батька. Вона не давала забути Наді ні його вуст, ні його погляду. Навіть вірші писати почала, як свого часу писав їх Олександр. А от Надіне життя помалу відкочувалося за обрій.

До неї ще декілька разів сваталися чоловіки. Та рано овдовілій жінці ніхто вже б не зміг замінити того, кого кохала понад усе.

Донька вивчилася, вийшла заміж. Попри всі заборони лікарів подарувала мамі двох внуків. Тепер уже й ті покинули батьківську хату. На вихідні, коли збираються

усі вдома наговоритися з ними не може. Та у кожного свій час. Її годинник, вона це відчувала як ніколи, ось-ось мав спинитися.

Десять років тому не стало Галини. Захар, до речі, демобілізувавшись через поранення, за рік до закінчення війни повернувся до неї, вона народила ще одну дитину – дівчинку. А згодом він пішов жити до іншої молодиці. Своїх діточок на ноги сестра ставила сама.

Роки, звичайно, брали своє. Життя зігнуло Галину майже до землі. Та вона не здавалася. Тримала господарство, обробляла город. Але одного разу, під час доїння корови, якось спіткнулася і впала прямо під скотину. Наполохана тварина добряче потопталася по своїй хазяйці, доки та не звелася на ноги. Після того тяжко занедужала.

– Мабуть, сестричко, – говорила вона Надії незадовго до смерті, – пора мені до Андрійка. – Все життя бачила його тільки в снах. А може і з батьком його Андрієм там зустрінемося. Так і не дізналася я напевне, що сталося з ним тоді. За племінників своїх подбай. Вони хоч і дорослі та материнська опіка ніколи не зайва. А ти їм своя, рідна. Як пошастить там Бога на власні очі побачить, перш за все попитаю у нього, чому скільки горя на наш з тобою вік послав? Чому рушники доль наших не червоними, а чорними нитками майже весь час були розшиті? Та попрошу за дітей, внуків і правнуків, аби хоч вони ніколи не страждали у житті.

Віднедавня покійниця постійно являлася до неї у сні, і чоловік неодноразово кликав до себе...

Люда відкрила сінешні двері, і до хати ввірвалося свіже морозяне повітря.

– Досить, мамо, самій з собою розмовляти.

– Я з тіткою Галиною твоею оце говорила.

– Аби що казати.

– Так ото ж і кажу тобі, що з нею говорила. Питала, чи прийме мене до себе. Каже, не вона це рішає. А хочеться ж і там бути серед своїх.

– Снідати будете?

– Та, мо, щось і перекушу.

Дочка підіпхала подушки, допомогла піднятися. Сіла з тарілкою поруч. Погодувала, поцілувала зморшене материнське чоло.

«Померти б уночі, – подумала в якусь мить Надія. – Аби лишень не у дітей на очах. А весни мені таки не діждатися...».

* * *

Повість закінчено. Перечитавши її, я ще раз побувала у світі відчуттів, якими у свій час жили мої добрі предки.

Перед очима образ прабабці Лисавети. У творі, як було і в житті, вона тиха, сумирна. Слово чоловіка для неї – закон. Жінка щиро переймається долями своїх дочок, та єдине, що може для них зробити, це поплакати і помолитися.

Їх батько, Іван Микитович, натомість приймає у відношенні до дітей часом навіть занадто жорстокі рішення. Але його можна зрозуміти. Що б було у ті часи, приміром, з Галиною після всього, що з нею сталося, аби не віддали її заміж за Захара? Заміжжям батько рятує і молодшу дочку Надію, на той час – комсомолку, від фашистської неволі чи полону.

Сестри, звісна річ, тяжку нішу пронесли на своїх плечах – недолю. Але, може, і без батькових втручань, їм би судилося пережити те ж саме. Говорю так тому, що в своєму особистому житті всі рішення начебто приймала

сама, але не можу сказати, що від того завжди була щасливою. Невдале перше заміжжя принесло багато болю і переживань. Та, спасибі Богу, у мене був приклад моїх бабусь, мами, які, якщо й падали, боляче вдарялися, то щоразу, піднімаючись, ставали ще сильнішими, мудрішими, впевнено торуючи свій шлях далі. Отож і я піднімалась і знову йшла...

Знаю, що для моєї родини ця книга стане справжнім дарунком. Бо в ній те, що несемо у своїх серцях через роки – пам'ять про дорогих нам людей. Але, сподіваюся, що й у пересічного читача дана розповідь зачепить найприхованіші сердечні струни.

В цих краях – події твору

СТАРА БАСАНЬ

Стара Басань – село у Бобровицькому районі Чернігівської області. Центр сільської ради.

Географія.

Село розташоване на річці Басанці. В південно-західній частині району межує з землями Щаснівської, Писківської, Ярославської сільських рад Бобровицького району. Західна частина межує з землями Київської області.

Відстань до районного центру автомобільними шляхами – 15,6 км, до обласного центру – 117 км.

Населення.

За даними перепису 2006 року в Старій Басані проживало 1042 особи. На 2011 населення становило 921 особу, число дворів 748.

Релігія.

У Старій Басані існує діючий храм Преображення Господнього Ніжинської та Батурицької єпархії Української Православної Церкви.

Історія.

Село виникло на початку XII ст. одночасно з Ярославкою. Вперше згадується в 1196 році. Як гадають краєзнавці, назва походить від слова «опасань», тобто охорона місцевості від набігів кочівників. Тут пролягав кордон Київської Русі, і саме тут було місце, де можна

було «спастися» від ворогів. За іншою версією – слід було «опасатись» ворогів.

В 1905 було збудовану земську школу, яка функціонує за своїм призначенням і зараз.

Жертвами голодомору 1932–1933 стали 16 осіб.

В ході Другої світової війни село окуповане німцями 15 вересня 1941, звільнене 18 вересня 1943. На фронтах цієї війни загинуло 400 воїнів – мешканців села.

ХУТІР ТИМКИ

Хутір Тимки – історична назва місцевості в селі Стара Басань Бобровицького району Чернігівської області.

Географія й історія.

Відноситься до Старобасанської сільської ради. Названий на честь поміщика Тимковського (проживав у селі Стара Басань).

На хуторі збереглася садиба ХІХ століття, яка належала Адель Данилівні Крипській – дружині київського лікаря Олексія Лескова. В Тимках багато разів бував його брат – письменник Микола Лесков.

Будинок із мезоніном – один із небагатьох, що залишився без змін зовні і всередині, зразок садибного будівництва ХІХ ст. в Україні. У цьому будинку до 2007 функціонувала школа-інтернат для дітей з розумовими відхиленнями.

У Тимках знаходиться зооботанічний комплекс «Басань».

Тут народилася Тетяна Павлівна Череп (1974) – українська поетеса і журналіст.

ПІСКИ

Піски – село Бобровицького району Чернігівської області, центр сільської Ради. Батьківщина поета Павла Тичини.

Розташоване за 25 км від райцентру та залізничної станції Бобровиця. 944 жителів (1988).

Історія.

Точна дата заснування села невідома. З 1782 – у складі Київського намісництва, з 1802 – у складі Козелецького повіту Чернігівської губернії.

1897 року – 414 дворів, 2309 жителів, дерев'яна Троїцька церква (1887), земська школа, яку закінчив поет Павло Тичина.

Комуністична окупація почалася 1919 року. 1923 року Піски включені до Ново-Басанського району. 1931 року людей під страхом кримінального переслідування загнали у перший колгосп «Краще життя». В 1932–1933 роках у селі зареєстровані випадки людоїдства.

28 грудня 1942 року німецька адміністрація, спровокована партизанами (убито багатодітного офіцера Вермахту), припустилася відплатної акції – спалила село, розстріляла мешканців, в тому числі в приміщенні, яке раніше було церквою, але у 1930-х роках осквернено комуністами та перетворено спочатку на зерносховище, а потім – на клуб.

У 2000-их роках діти та онуки солдатів німецького полку, який був розташований у районі села в часи Другої Світової війни, допомогли у відбудові православної церкви, яка належить до УПЦ КП.

Піски – батьківщина Павла Тичини.

У Пісках народився український поет, художник, музикант, громадський діяч Павло Тичина (1891–1967).

Пісківська середня школа з 1968 носить ім'я поета.

На території родинної садиби Тичин у 1972 році споруджений музей історії села. У 1981 році тут відбудована хата Тичин та встановлено пам'ятник поетові.

У вересні 2010 року до дня пам'яті Павла Тичини закладено, а 16 вересня 2011-го перед школою висаджено Трояндову алею пам'яті Павла Тичини.

Тут народилися:

Головко Дмитро Андрійович (1933) – український письменник, поет і краєзнавець;

Свенко Андрій Федорович (1915–1991) – український радіожурналіст, заслужений артист УРСР, диктор українського радіо;

Сидоренко Іван Дмитрович – лікар, викладач, краєзнавець.

МАРКІВЦІ

Марківці – село Бобровицького району Чернігівської області.

Географія.

Марківці знаходяться в долині річки Трубіж. У селі та навколо нього є кілька озер.

Історія.

Село вперше згадується в документах 1775 року. Виникло після зруйнування Запорізької Січі. Засновником села є Марко Боклан – запорізький козак, який оселився в лісі біля урочища Ревня (нині – Ремня).

Перша назва села – Марків хутір.

За усними переказами, першим поміщиком, якому Катерина подарувала хутір, був Марко Танський. Незабаром шляхтич продав його разом із кріпаками Йосипу Катериничу.

1837 року Петро Андрійович Катеринич брав участь у викупі з кріпацтва Тараса Шевченка. На знак подяки, а також за завданням Археографічної комісії в лютому 1846 року поет відвідав село, намалювавши вісім портретів членів сім'ї Катериничів. Чотири з них експонуються в Національному музеї Тараса Шевченка. Також за переказами, перебуваючи в селі, Шевченко писав поему «Катерина».

Під час Другої світової війни фашисти зайняли село 15 вересня 1941 року. Звільнене 10 вересня 1943 року. Під час окупації живцем спалено 120 сільчан. У боях біля села загинуло 260 воїнів Червоної армії.

Пам'ятні місця.

У селі збереглась ялина, біля якої свого часу відпочивав Тарас Шевченко. Від садиби Катериничів зберігся лише фундамент, на якому побудовано один із корпусів місцевої школи.

Церкви.

У Марківцях є два храми, обидва – Успіння Пресвятої Богородиці (УПЦ КП та УПЦ МП). Розташовані в центрі неподалік від обеліску.

Транспорт. Зв'язок.

Нині територією села пролягає шлях, що з'єднує Бобровицю й Козелець, а також залізниця (ділянка Заворичі – Бобровиця). Є три залізничні зупинні платформи.

Тут народилися:

Кононенко Петро Петрович – учений-українознавець і громадський діяч, історик і письменник, директор Інституту українознавства;

Пінчук Андрій Михайлович – український юрист, заслужений юрист України, куратор Бобровицького осередку Чернігівського земляцтва в Києві.

*Життєві
етюди*

Яблунька

Їхала з дому – яблуньку посадила у мами під вікном, щоб не сумувала. Обіцяла частенько приїжджати. Але потрапила в нестримну круговерть життя. І пішло-поїхало. Навчання, робота. Невдале заміжжя, діти... А мама все листи писала. Не про себе, за деревце розповідала. Ось воно вперше зацвіло. А ось якоїсь осені врожайми порадувало. «Ти приїдь, доню, – просила. – дітям яблучок набери. Смачні соковиті...». Яблука здебільшого купувалися в магазині. Бо навіть відповідати на лист не завжди було коли, не те що в село навідатися.

А потім пошта стала приходити рідше. «Треба якось додому вибратися», – подумалося. Та, як говорять, відклад не йде в лад. Сон згодом наснився, ніби на батьківському дворі росте яблуня, та вся вона різними шкідниками вкрита, ось-ось пропаде. Прокинулася. На серці – біль нестерпна. Щось з мамою сталося. Вирушила в дорогу.

Знайшла неньку у лікарняній палаті. Сусіди розповіли, що хворіє вона тяжко, та просила нікому не повідомляти, аби не тривожити...

Обняла міцно висушене недугою старече тіло. Міцно притисла до грудей:

– Пробач мене, мамо. Якщо можеш пробач.

– Та я не гніваюсь, доню. В тебе свого клопоту вистачає. Як дізналася про мене?

– Яблунька підказала. Увірвалася у сни зі своєю бідою, твою мені відчути допомогла.

Сад душі

– Гарна ти, Оксанко, – говорить, червоніючи, до сусідки Максим.

– Хм, здивував. Всі так кажуть. А ти – дивакуватий. Я б такого ніколи не полюбила.

– І я б таку як ти – теж. Троянда, що чимось схожа з тобою: пишна, гарна, надзвичайна квітка. Проте, їй не вистачає ніжності конвалії. Вона не приживеться у моєму душевному саду.

Крижане серце

– Знову, свашко, Ваш син нашу Марійку побив. Знайшов на кому силу показувати...

– Хто язиком, а хто й кулаком.

– Холодне у вас серце, крижане.

– Крига від життя, холод – від болю.

– Так якщо ж Вам болить, то чому до інших жалю не маєте?

– А мій жаль тому, хто сам до себе його не має, щастя не принесе.

Каруселі

– Мамо, мамо! Я хочу такого татка, як у Віталіка, – репетує посеред вулиці малий Сергійко.

– Ну, де ж я тобі такого візьму? Та й свого куди, скажи, подінемо?

– А хай він з Лідиною мамою живе.

– Чому саме з Лідиною? – не приховує здивування від щойно почутого молода жінка.

– Бо Ліда сьогодні у дитсадочку мені говорила, що кожні вихідні зі своєю мамою і нашим татком вона ходить у парк на каруселі...

Ненормальна

У Зінки лайливий чоловік. І за що тільки його полюбила? Він же й змолоду таким був. Аби хоч кричав та рук не протягував. Але всього буває. Синці важко сховати від людського ока...

А вона все ж таки – ненормальна. Скільки їй подруги після чергового сімейного «побоїща» умовляли залишити свого бусурмана: і їй бідолашній горе, і дітям – мука, навіть чути нічого не хоче.

– Який не є батько дітям, а свій – не чужий. Як же я їх без нього залишу? – все бідкається. – Та й з худобою, що робити без чоловічих рук? Ні, дівчатонька, видать нікуди не втекти мені від своєї долі. Те, що життям судилося – не об'їдеш, не обійдеш.

Не ти

Я до тебе прийду, але не сьогодні. Бо завтра ще раз повернуся туди, де була вчора. Потрібно забрати залишені там квіти, які подарував мені не ти.

Глухота

Ми розучилися чути одне одного: наділи навушники і слухаємо музику. Кожен свою.

Сильніша

Иди, смуто, не ставай на мій поріг. Нащо тобі моя душа? Лукава, підступна, вперта, – не по дорозі мені з тобою. Хочеш, аби благала, плакала? Але мої очі ще не висохли від минулих сліз. А вуста стомилися просити і благи. Нічого в тебе не вийде. Тепер я сильніша, ніж була, взагалі – інша. Иди, смуто, не ставай на мій поріг.

Дивачка

Ах, зимо. Ну, годі сипати дощами і кутати туманами. Не до лиця тобі це. Кого наслідуюш? Пізню осінь чи ранню весну? Дивачка! Навіщо? Стань собою. Дай нам світла снігів, срібла інею, сили морозів. Замети і завій. Вкрий кригою ріки і сніжною пеленою береги. Бо нема на серці свята. Лишень сірість та нудьга.

Спасибі

Ти, не такий як інші. Не знаю, що я в тобі знайшла, але мої думки про тебе, мої мрії пов'язані з тобою. Не віриш? Можливо, і не потрібно цього робити. Бо що буде, коли й у твоєму серці також спалахнуть вогники бажання? Не дай Боже – з'єднаються вони в одне – і станеться пожежа. А чи будемо ми спроможні погасити той вогонь? Та попри все, спасибі, що ти прийшов у моє життя.

Будь поруч

Зі мною тепер є ти – і я щаслива пити воду з твоїх долонь. Тільки люби мене таку непостійну і не передбачувану, таку божевільну і нестримну. Не намагайся проникнути у нетрі душі, аби не заблукати. Я сама буває там гублюся. Просто будь поруч. Пробуджуй усміхненими, солодкими, як карамель, вустами, зваблюй поглядом теплих, як сонце, очей. Не віддавай ніколи і нікому. Тобі відтепер напевне не буде просто. Але я знаю, що ти вже ніколи не схочеш пригощати когось іншого водою зі своїх долонь!

Холодно

Сьогодні мені з тобою холодно. Сама не знаю чому. Мабуть, я давно не літала. Ні, ти не обрубав мої крила, але на деякий час змусив стулити їх за спиною. А мій вирій чекає на мене. І можливо тому сьогодні, навіть в твоїх обіймах, відчуваю заморозь. Не пробуй мене зігріти. Даремно. Краще дай політати.

Гарячий борщ

Не спиться Оксані, хоч уже й світанок на носі. Знову чоловік ночувати додому не прийшов. Знає, де його приймають. У селі з цим не заховаєшся. Але перша розмови не заводить. Чекає, що сам зізнається, правду скаже.

Піднялася тихо з ліжка, аби не побудити дітей, вийшла на кухню. Щоб чимось себе зайняти, почала варити борщ. Ось він уже й готовий. А в шибку – стукіт. Відчинила двері. На порозі Олексій.

– А ти чого не спиш? – голос впевнений, так ніби нічого й не сталося.

– Не спиться.

– Я оце з хлопцями на роботі...

– Борщ будеш?

– Насипай. Зголоднів.

Поставила на стіл тарілку. Страва смачно пахне, парує.

– Лягай ще поспи, – буркнув у її бік. – Поїм і прийду.

Пішла, низько схиливши голову. Знову не вдалося його розговорити. Біль серце крає. А в слід чує:

– І що воно, коли хазяйка хороша. Ще сонце не зійшло, а в неї – гарячий борщ.

Вавка

– Любиш?

– Не знаю.

– Тоді чого зі мною.

– А з ким ще в селі нашому бути: або бідні, або дурні, або непутящі.

– Якщо заміж позову – підеш?

– Піду, звичайно. Зараз відмовлю, іншим разом не позвеш.

– Жити як будеш, коли не любиш?

– Стерпиться-злюбиться.

– Хвора ти чи що?

– Це у тебе вавка в голові, любові йому хочеться. Де таке бачено? Та сватай вже, коли надумав. Скільки ще чекатиму?

– Краще не чекай. У нас, бач, різні хвороби. Моя така, що тільки справжнім коханням і лікується.

Спадок

– Це ж чия то пішла, така розфуфурена? – сусідка сусідці.

– Вальохина дочка. Кажуть – гуляща.

– Як так?

– Та вже якось так. Вальоха теж з молоду мужиками не гребувала.

– Ти ба. А я оце вперше чую, що розпуста від матері дочці у спадок передається...

Автобіографічні абзаци

Тетяна Павлівна Череп народилася 18 листопада 1974 в сім'ї вчителів на хуторі Тимки, що в селі Стара Басань Бобровицького району Чернігівської області.

Закінчила Інститут журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка.
Працювала в Бобровицькій районній газеті «Наше життя», ТРК «Обрій», журналі «Ветеринарна медицина України» (Київ) тощо.

Зараз працює у ТОВ «Видавнича група «Нова інформація».

Автор збірок поезій «Ідуть дощі» (Прилуки, 1996), «Берег любові» (Київ, 2012).

Зміст

Перші враження. <i>Юрій Пероганич</i>	6
ГАЛИНА	7
НАДІЯ	29
В цих краях події твору	49
ЖИТТЄВІ ЕТЮДИ	55
Яблунька	56
Сад душі	57
Крижане серце	57
Каруселі	57
Ненормальна	58
Не ти	58
Глухота	58
Сильніша	58
Дивачка	59
Спасибі	59
Будь поруч	59
Холодно	60
Гарячий борщ	60
Вавка	61
Спадок	61
<i>Автобіографічні абзаци</i>	62

Літературно-художнє видання

ЧЕРЕП Тетяна Павлівна

ІЗ САДУ – ДВІ СТЕЖИНИ

Художньо-документальна повість, етюди

Редактор *Дмитро Головка*

Художник *Микола Стратілат*

Художньо-технічне редагування
та комп'ютерна верстка
Світлани Павлюк

Комп'ютерний набір
Наталії Марійко,
Тамари Олійник

Підписано до друку 12.01.12. Формат 70x100/32
Папір офсетний. Гарнітура Dutch801Cytil BT
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 2,58
Обл.-вид. арк. 2,43. Наклад 1000 прим.
Зам. №

Виготовлено в друкарні ПП «Омега-Л».
м. Київ, вул. Новопольова 85-А.